

דבד כ"ץ וועגן יידיש און עברית, און די שטענדיקע פֿראַגע: צי האָט מאַמע-לשון אַ צוקונפֿט? (1)

Om det finns det en framtid för jiddisch är en ständigt omdebatterad fråga. Språkets dödgrävare är och har varit flitiga i sin argumentering, men jiddischentusiasterna är på offensiven, vässar sina argument och har goda prognoser inför språkets fortbestånd och utveckling. Bland jiddischister och lingvister är detta ett vanligt samtalsämne.

Dovid Katz, tidigare professor i jiddisch, dess språk, litteratur och kultur vid Vilniusuniversitetet i Litauen, men nu oberoende forskare och föreläsare vid en mängd olika universitet, tar upp frågan i sin bok *Words on Fire* från 2007.

Katz är ingen okontroversiell figur och gjorde sig obekvämt i Vilnius genom sin öppna kritik av den litauiska historierevisionismen av Förintelsen och det aktiva deltagandet av litauer under krigets första dagar, då man slaktade judar redan innan de tyska trupperna intagit hela Litauen.

דבד כ"ץ

Dovid Katz är en mycket produktiv forskare och författare och gör i *Words on Fire - The Unfinished Story of Yiddish* - en exposé över språkets mer än tusenåriga historia. Detta är också en av hans poänger; att jiddisch inte är en tillfällig dialekt utan ett språk, som utvecklats och formats under mycket lång tid och blivit de ashkenasiska judarnas kulturbärande idiom.

Han hävdar till och med att jiddisch, mer än modern hebreiska, speglar den judiska identiteten. Jiddisch är ett språk som i sig bär en fyratusenårig kulturell

tradition med hebreiska och arameiska i botten, för att senare berikas och nyanseras med germanska och slaviska språkelement, medan nyhebreiskan skapats under en kort period och på det sättet saknar de uttrycksmöjligheter som finns på jiddisch.

Bland flera exempel som stöder detta påstående nämner Katz ordet för Gud. På jiddisch finns det många ord för Herren: *got* (allmänt), från hebreiskan även *rebóyne-shel-óylem* (intimare, kan yttras när något går fel) samt från arameiskan *rebóyne d'alme* (i mer filosofiska sammanhang, när man har en teoretisk diskussion med högre makter). Slaviska diminutiver, som ger en intimare karaktär: *gotenyu*, *táyrinker*, *zísinker*, *tátenyu* eller det germanska *der eybershter*. På modern hebreiska valde man *elohím* (allmänt), ett gammalt bibliskt ord, som inte användes av de moderna, jiddischtalande judarna. Religiösa talare i Israel behövde något mer judiskt och har tagit det traditionella ersättningsordet för Guds namn *ha-shém*.

Ivrit är enligt Dovid Katz ett lyckat, unikt språkexperiment, som dock inte kan ersätta jiddisch, eftersom detta språk är den unika språkliga arvtagaren till den stora judiska språkkedja, som började när hebreiskan uppstod ur kanaitiska och fortsatte när arameiskan blev det gängse judiska språket och återskapades (replicated) när jiddisch uppstod och gav upphov till de ashkenasiska judarnas speciella interna trespråkighet. Jiddisch har fullföljt denna naturliga väg av nära fyra tusen år av judiskt språkbruk och det genljuder av de kollektiva nyanserna genom alla dessa år.

Högstämda ord kan tyckas, men resonemanget är intressant. För mer än hundra år sedan bestämdes vid den berömda språkkonferensen i Czernowitz 1908 att jiddisch skulle vara judarnas nationella språk. Då kände ingen till namnet Hitler eller knappast Stalin heller. Få kunde tänka sig ett nationellt judisk hem i Israel som en realitet och ingen att det faktiskt skulle uppstå 1948. Man kunde säkert inte heller föreställa sig den utsatta ställning som jiddisch hade i Israel under en lång period eller att nyhebreiska skulle bli det nationella språket, trots att mer än halva befolkningen i Israel 1948 talade jiddisch. Herzl, som varken talade jiddisch eller hebreiska, lutade snarare mot att tyska var det passande språket i den nya nationen. Att det sedan blev modern hebreiska och inget annat var förstas en politisk fråga, som är helt begriplig i sitt sammanhang.

Men finns det en framtid för jiddisch? När språkvetare träffades i Czernowitz 2008 för att åter tala om jiddisch var det gemensamma konferensspråket - engelska...

Svaret på frågan kommer i aprilnumret av *Det Senaste!*